

*Данканич Ганна Михайлівна,
викладач Ужгородського музичного коледжу
імені Д. Є. Задора, здобувач кафедри історії музики
Львівської національної
музичної академії ім. М.В.Лисенка
ORCID 0000-0003-2776-6535
my.arividerchi@gmail.com*

СВІТ СЦЕНІЧНИХ ОБРАЗІВ В ОПЕРНІЙ ТВОРЧОСТІ ГІЗЕЛИ ЦИПОЛИ

Метою статті є дослідження етапів мистецького становлення народної артистки України Гізели Циполи та окреслення особливостей інтерпретації оперних образів у творчості співачки. **Методологія** дослідження полягає у системному підході та історико-логічній інтерпретації фактів. Поєднано такі методи: конкретно-пошуковий – з метою системного аналізу зарубіжної й української історичної, музикознавчої та методичної літератури; хронологічний – для визначення основних етапів мистецького становлення Г. Циполи у контексті розвитку вітчизняного вокального мистецтва ХХ століття; логіко-синтетичний – з метою компаративного аналізу інформації використаних джерел та публікацій. **Наукова новизна:** 1) вперше у науковій літературі цілісно висвітлено мистецьку еволюцію Гізели Циполи; 2) з'ясовано місце творчої постаті співачки в контексті розвитку вітчизняного вокального мистецтва ХХ століття; 3) проаналізовано риси сценічної інтерпретації оперних образів у творчості артистки. **Висновки.** У статті досліджено життєвий і творчий шлях народної артистки України та СРСР Гізели Циполи; розрізнену, зібрану з різних публікацій інформацію вперше сконцентровано та цілісно висвітлено у хронологічному викладі.

Ключові слова: вокальне мистецтво, сценічна інтерпретація, оперні образи, виконавська майстерність.

Данканич Анна Михайлівна, преподаватель Ужгородского музыкального колледжа имени Д. Е. Задора, соискатель кафедры истории музыки Львовской национальной музыкальной академии имени Н. В. Лысенко

Мир сценических образов в оперном творчестве Гизелы Циполы

Целью статьи является исследование этапов творческого становления народной артистки Украины Гизелы Циполы и определение особенностей интерпретации оперных образов в творчестве певицы. **Методология** исследования заключается в системном подходе и историко-логической интерпретации фактов. Объединены следующие методы: конкретно-поисковый – с целью системного анализа зарубежной и украинской исторической, музыковедческой и методической литературы; хронологический – для определения основных этапов творческого становления Г. Циполы в контексте развития отечественного вокального искусства ХХ века; логико-синтетический – с целью компаративного анализа информации использованных источников и публикаций. **Научная новизна:** 1) впервые в научной литературе целостно освещена творческая эволюция Гизелы Циполы; 2) определено место творческой личности певицы в контексте развития отечественного вокального искусства ХХ века; 3) проанализированы особенности сценической интерпретации оперных образов в творчестве артистки. **Выводы.** В статье исследованы жизненный и творческий путь народной артистки Украины и СССР Гизелы Циполы; разрозненная, собранная из различных публикаций информация впервые сконцентрирована и целостно освещена в хронологическом изложении.

Ключевые слова: вокальное искусство, сценическая интерпретация, оперные образы, исполнительское мастерство.

Dankanych Hanna, teacher of the Uzhhorod College of Music named after D. Zador, applicant for the scientific degree of PhD in Arts of the department of history of music of the Lviv national musical academy named after M. Lysenko

The world of scenic images in Gizela Tsipola's opera creativity

The purpose of the article is to define the landmark events of creative formation of the people's actress of Ukraine Gizela Tsipola and to determinate the features of the interpretation of opera images in the singer's work. **The methodology** of the article is based on the systematic approach and a historical and logical interpretation of the facts. The following methods are combined: concrete search – for the purpose of the systematic analysis of foreign and Ukrainian historical, musicological and methodical literature; chronological – for definition of the main events G. Tsipola's creative formation in the context of development of domestic vocal art of the XX century; logical and synthetic – for the purpose of comparative analysis of information from the used sources and publications. **Scientific novelty** is represented by the following provisions: 1) for the first time in the scientific literature, the creative evolution of Gizela Tsipola is completely lit; 2) the place of the singer's creative personality in the context of the development of domestic vocal art of the twentieth century is determined; 3) the features of scenic interpretation of opera images in the artist's work are analyzed. **Conclusions.** In the article the vital and career of the people's actress of Ukraine and the

USSR Gizela Tzipola are investigated; scattered information, collected from various publications, is for the first time concentrated and completely lit in the chronological statement.

Key words: vocal art, scenic interpretation, opera images, performing skills.

Актуальність теми дослідження. Виконавська майстерність видатних вокалістів усіх епох завжди перебуває у тісному взаємозв'язку з умінням створити, втілити та передати яскравий сценічний образ. Бездоганно виконана у вокальному плані, але непереконлива з погляду цілісного образу оперна партія не може вважатися повноцінним мистецьким здобутком. Саме тому поняття сценічної інтерпретації завжди залишатиметься незмінно актуальним. На думку дослідника Дж. Бібо, інтерпретацію в оперному мистецтві слід розуміти як спосіб виявлення (експлікації) розуміння, а також – представлення його для взаємодії з іншою можливістю розуміння, тобто протиставлення семантичних функцій словесного і музичного планів оперного тексту з метою виявлення їх концепційної взаємозалежності [3]. У вітчизняній дослідницькій літературі можна знайти чимало праць, присвячених аналізу творчого почерку найвидатніших представників світового вокального мистецтва (О. Бабій [1], В. Баранівський [2], А. Шило [15]). Грунтовне висвітлення у наукових працях одержала індивідуальна художня манера всесвітньовідомої української співачки С. Крушельницької (до окреслення її творчого стилю зокрема зверталися львівські науковці Л. Кияновська, С. Павлишин, М. Жишкович, О. Зелінський та ін.). Натомість, постать народної артистки України Гізели Циполи залишається недостатньо висвітленою у вітчизняному науковому просторі.

Мета дослідження – на основі концентрації розрізненої інформації дослідників творчого шляху співачки (В. Туркевича, Я. Іваницької, Н. Шмельової та ін.) окреслити етапні події у мистецькому формуванні артистки та проаналізувати особливості її сценічної інтерпретації оперних образів.

Виклад основного матеріалу. Блискуча епоха Національної опери України 70–80-х років ХХ століття (на той час – Київського державного академічного театру опери і балету УРСР імені Т. Г. Шевченка) увійшла до історії вокального виконавського мистецтва неповторним часом, коли сцену осяяло сузір'я таких майстрів, як Євгенія Мірошниченко та Анатолій Солов'яненко, Дмитро Гнатюк, Юрій Гуляєв і Галина Туфтіна, Єлизавета Чавдар, Василь Третяк і Ламарія Чконія, Анатолій Мокренко та інші ушлявлені митці.

Саме в той час на сцені театру з'явилася і Гізела Ципола – випускниця Ужгородського державного музичного училища імені Д. С. Задора¹ та Харківського інституту мистецтв імені І. П. Котляревського. І вже першими виставами у Києві вона заявила про свою творчу перспективу [12].

Гізела Альбертівна Ципола – видатна українська співачка, одна з кращих оперних виконавиць ХХ століття, володарка лірико-драматичного сопрано (soprano spinto). За свою майже двадцятип'ятирічну творчу кар'єру Г. Ципола виконала сорок шість оперних партій. Галерея образів, створених співачкою, вражає багатогранністю. Вони такі різні, такі несхожі у вокальному, психологічному та історичному планах: Оксана із "Запорожця за Дунаєм" С. Гулака-Артемовського, Манон з однойменної опери Ж. Массне, Евридіка з "Орфея та Евридіки" К. Глюка, Недда з опери "Паяци" Р. Леонкавалло та Сантуцца із "Сільської честі" П. Масканьї, Етері з опери З. Паліашвілі "Абессалом і Етері" (за цю роль співачка була удостоєна Державної премії Грузинської РСР імені З. Паліашвілі), Дездемона з "Отелло", Амелія з "Бал-маскараду", Леонора в "Трубадурі" Дж. Верді, Маргарита у "Фаусті" Ш. Гуно, Тетяна в "Євгенії Онєгіні" та Ліза в "Піковій дамі" П. Чайковського, Катерина Ізмайлова в однойменній опері Д. Шостаковича... Як зазначає дослідник творчості співачки В. Туркевич, кожна з вищеназваних партій Г. Ципола відтінила власним відчуттям, глибоким розумінням і проникненням в образ своїх героїнь; виконані нею партії Чіо-Чіо-сан, Тоски, Мімі підкоряли не тільки красою й чарівністю голосу, але й тим, що ці образи, як і багато інших, Гізела Ципола відчувала серцем [12].

Здобуті співачкою високі звання протягом творчої діяльності: народна артистка України (1976 р.), народна артистка СРСР (1988 р.), лауреат Державної премії Грузинської РСР ім. Захарія Паліашвілі (1973 р.), лауреат Всесоюзного конкурсу камерних виконавців (1967 р.), лауреат Міжнародного конкурсу ім. М. І. Глінки (1968 р.). Вона є володаркою офіційного титулу "Краща Батерфляй світу", "Золотого кімоно" та бронзового, срібного і золотого кубків конкурсу "Мадам Батерфляй" (Токіо, 1976 р.) [13; 486-487]. Як провідна оперна співачка Радянського Союзу, Г. Ципола гастролювала у кращих світових театрах (Японія, Італія, Франція, Німеччина, Іспанія, Швейцарія, Канада, Фінляндія, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Болгарія тощо). Виконавська майстерність співачки займає чільне місце у контексті кращих досягнень світового вокального мистецтва. Саме такого бачення притримується доктор мистецтвознавства, професор, народний артист України Рожок В. І. Зокрема, у одній із своїх статей, присвяченій інтерпретації опери "Катерина Ізмайлова" на сцені

Київського державного академічного театру опери і балету, він дає високу оцінку виконавській майстерності Гізели Циполи і навіть звертається до цитат із зарубіжних видань², які виразно підтверджують його думку [10, 12].

Перед тим, як розглянути інтерпретаційні версії найяскравіших оперних образів, здійснених Г. Циполою, звернемося до особистісно-творчої індивідуальності цієї видатної співачки та визначальних фактів її біографії.

Гізела Ципола народилася 27 вересня 1944 року у селі Гать Берегівського району на Закарпатті. Навчаючись у музично-педагогічному училищі по класу хорового диригування та баяну, вона вже тоді приголомшувала журі на оглядах самодіяльності – співала найскладніші арії в межах двох октав, з легкістю долаючи фермати на звуці "до" третьої октави. 1961-1963 – роки навчання в Ужгородському державному музичному училищі імені Д. Є. Задора на вокальному відділі, у класі Андрія Задора. В інтерв'ю, яке було проведено автором статті у вересні 2011 року, Гізела Ципола характеризує А. Задора як досвідченого викладача-вокаліста і доброго психолога. За словами співачки, він виховував у своїх студентів працелюбність, почуття відповідальності, міцну волю та сценічну витримку [7]. Кращі європейські традиції викладання вокалу, успадковані А. Задором ще під час навчання в Угорській королівській академії імені Ф. Ліста в Будапешті, знайшли безпосереднє практичне втілення у його педагогічній діяльності. Вокально-методичні погляди викладача були опубліковані у мистецтвознавчому журналі "Parlando" [17]; вихованці педагога мали чудову можливість перейняти у нього всі вокальні вміння і навички, необхідні для професійного зростання.

У виборі репертуару для Гізели Циполи не було обмежень. У класі Андрія Євгеновича Гізела Ципола вперше познайомилася з оперою Дж. Пучіні "Чіо-Чіо-сан", і саме тоді вона досконало вивчила майже всі сольні місця цієї партії – партії, яка у майбутньому принесла їй світову славу. Співачка зізнавалася, що перед конкурсом у Японії їй потрібно було довчити всього кілька речитативних фрагментів з опери [7]. Увесь нотний матеріал був відпрацьований нею раніше (саме під керівництвом А. Задора).

1963-1969 роки – період навчання на вокальному факультеті Харківського державного інституту мистецтв ім. І. П. Котляревського (клас професора Тамари Яківни Веске). У студентські роки Гізела Ципола була неодноразовим лауреатом престижних вокальних конкурсів. Зокрема, на четвертому курсі інституту вона здобула першу премію на Всесоюзному конкурсі камерних виконавців, на п'ятому – першу премію на Всесоюзному конкурсі імені М. Глінки. Після закінчення навчання молода співачка отримала запрошення від трьох театрів Радянського Союзу – Большого театру в Москві, Кіровського театру в Ленінграді (теперішній Маріїнський), та Київського оперного театру (нині – Національна опера України). Гізела Ципола обрала Київ. Її голос, діапазон якого сягав майже трьох октав, зачаровував своїм надзвичайно виразним, неповторним тембром і гнучкістю. Уже в перший сезон роботи в театрі Г. Ципола підготувала чотири провідні партії, які з великим успіхом виконувала. У 1977 році Гізела Альбертівна вийшла заміж за Степана Турчака – видатного українського диригента, народного артиста СРСР. Результатом їхнього творчого тандему стала низка яскравих та напрочуд переконливих оперних образів, створених у процесі мистецької співпраці [12]. Зокрема, мова йде про партії Катерини Ізмайлової з однойменної опери Д. Шостаковича, Інгіґірди з опери Г. Майбороди "Ярослав Мудрий", Лізи з опери П. Чайковського "Пікова дама", Етері з опери "Абессалом і Етері" З. Паліашвілі та ін.

Знаковою у творчій біографії співачки стала партія Чіо-Чіо-сан. Саме ця роль допомогла їй здобути перемогу на Міжнародному конкурсі "Мадам Батерфляй" в Японії (цей конкурс є одним із найпрестижніших у світовому вокальному просторі). Із двадцяти співачок журі одноголосно визнало Гізелу Циполу найкращою Чіо-Чіо-сан. З Японії вона привезла три премії: найкращої виконавиці головної партії, приз Тамакі Міури (прем'єр-міністра країни), та приз президента однієї із найбільших телерадіокорпорацій "An Age Key". Відомий музичний діяч Японії і член журі конкурсу Кейсукі Сімогава відзначав: "Гізелу Циполу помітно вирізняла з учасників конкурсу блискуча вокальна техніка й майстерність, вільне володіння всіма регістрами голосу, м'якість і краса звуку. Вона виділялася також умінням триматися на сцені, яскравою артистичністю й привабливістю..." [12].

У одному із своїх інтерв'ю для газети "День" Гізела Ципола висловила так: "Я взагалі вважаю себе веристською співачкою. Тому й Пучіні люблю більше за усіх. Вважаю його досі найсучаснішим композитором, оскільки він майстерно застосовував дисонанси, не втрачаючи при цьому краси мелодичної лінії, а навпаки, зберігаючи гостроту почуттів та переживань. Це досі не вдається нікому" [6]. Незважаючи на всю складність оперних партій Дж. Пучіні, Ципола завжди співала їх із насолодою – і Госку, і Мімі з "Богеми", і уривки з "Джанні Скіккі" та "Сестри Анжеліки"... Особливо

близьким співакці був образ Мімі з опери "Богема". Вона не раз стверджувала, що не зустрічала у світовій класиці більш глибокого і яскравого образу [16].

Працюючи в театрі, Ципола часто брала участь у підготовці низки прем'єр, що чудово відповідали її голосу і творчим можливостям. Сценічні образи Тоски, Сантуцци, Недди, Мімі, Єлизавети, Милани стали для неї рідними. За її участі на фірмі "Мелодія" було здійснено записи двох етапних для театру вистав: "Ярослав Мудрий" Г. Майбороди та "Катерина Ізмайлова" Д. Шостаковича. А в 1983 році на екрани вийшла художня стрічка "Повернення Батерфляй" режисера Олега Фіалка про видатну співачку Соломію Крушельницьку (кіностудія О. Довженка) [12]. На думку В. Туркевича, успіх цього фільму був забезпечений не тільки завдяки виконавиці головної ролі Олені Сафоновій, але й завдяки співачці, що незримо була присутньою у багатьох кадрах – Гізели Циполі (саме вона озвучувала оперні арії з багатьох партій). Співачка не випадково згодилася на участь у цій стрічці. Як для Соломії Крушельницької, так і для Гізели Циполи музика Дж. Пучіні стала домінантною в творчому житті. Обидві співачки, творче життя яких проходило за різних життєвих і навіть соціальних обставин, саме в операх Дж. Пучіні досягнули вершинних творчих здобутків [12]. Серед інших робіт Циполи у сфері кінематографу слід назвати вокальні партії в екранізаціях опер "Борис Годунов" М. Мусоргського (Ксенія) та "Фауст" Ш. Гуно (Маргарита).

У одному з інтерв'ю дослідниці Н. Шмельової описано цікавий і досить переконливий випадок, що був пов'язаний із невеликою партією Емми з опери "Хованщина" М. Мусоргського. Виставу представляли в Німці. Головні партії виконували Ірина Архіпова, Анатолій Кочерга, Владислав П'явко; диригував Стефан Турчак. Вистава отримала багато схвальних відгуків, серед яких була рецензія такого змісту: "Всі співали чудово, але вразила Емма" [16]. Майстерність Циполи як співачки і актриси була настільки високою, що вона змогла навіть у такій маленькій партії розкрити всю трагедію цієї героїні.

Гізела Ципола віртуозно володіла виконавським інструментарієм для створення яскравого сценічного образу, передаючи найтонші нюанси характеру не лише неповторно красивим голосом, а й виразною, психологічно наповненою грою. В одній із статей дослідниці творчого шляху співачки Я. Іваницька у піднесеній формі запитує: "Хто зараз із такою правдивістю зможе розкрити у вокальному та виконавському планах неоднозначний і досить суперечливий образ Катерини Ізмайлової з опери Д. Шостаковича, як це зробила Гізела Ципола?" [6]. Незабутня вистава 27 лютого 1978 р., в якій вона дебютувала в цій партії, залишилася в пам'яті багатьох людей. Кияни бачили багато виконавиць Катерини Ізмайлової, але Гізела Ципола вразила органічною єдністю вокальної та сценічної драматургії. Співачка "вжилася" в образ, наповнила його неплідними почуттями, передаючи своїм винятково красивим і гнучким голосом найтонші нюанси характеру головної героїні [6]. Таке явище мистецтвознавці називають творчим катарсисом, коли актор не перевтілюється, а насправду стає героєм вистави.

Після тріумфального виступу у 1982 році на престижному Міжнародному оперному фестивалі у Вісбадені (Німеччина) в партії Катерини Ізмайлової про співачку писали: "Примадонною вечора була Гізела Ципола. Мова йде про невідане у нас сопрано з високодраматичною та навіть вибуховою силою, величезного діапазону, з потаємними мецо-ефектами... Шкода, що помер композитор, інакше він вперше почув би по-справжньому проспівану Катерину..." [9].

Смерть Степана Турчака 23 жовтня 1988 року стала великим особистим горем Гізели Циполи. Розпочався досить важкий період у творчому житті співачки, який був пов'язаний насамперед із її психологічним станом [8]. Кілька проспіваних після смерті чоловіка вистав не принесли їй творчого задоволення. Не порадувало навіть присвоєння вже давно заслуженого звання народної артистки СРСР. Співачка усвідомила, що зі смертю С. Турчака відійшла ціла епоха. Після завершення оперної кар'єри співачка ще кілька років виступала з прекрасними камерними концертами [12]. Але це було вже за кордоном, здебільшого в Угорщині, де продовжували цінувати свою землячку – Гізелу Циполу, угорку, яка уславила українську оперну сцену.

Висновки. У статті висвітлено шлях мистецького становлення народної артистки України та СРСР Гізели Циполи та окреслено світ оперних образів у творчості співачки. До значного мистецького успіху Г. Циполи сприяли досконале відчуття різноманітних стильових особливостей вокального мистецтва, непересічні природні дані, цілеспрямованість у досягненні мети, глибоке розуміння кожного оперного образу. Кращі сторінки історії Київського театру опери і балету кінця ХХ століття пов'язані саме з її іменем. Виконавську майстерність Г. Циполи можна вважати гідним зразком для наслідування майбутніми поколіннями співаків. Творчі здобутки співачки є великим надбанням українського та світового вокального мистецтва.

Примітки:

¹ У 2017 році назву закладу було змінено на "Ужгородський музичний коледж імені Д. Є. Задора".

² Wiesbaden Tagblatt. 1982. 3 mai.

Література

1. Бабій О. "Фіделіо" Л. ван Бетховена та "Летючий Голландець" Р. Вагнера в інтерпретаційній версії В. Шредер-Деврієнт // Збірник наукових праць Харківської державної академії дизайну і мистецтв "Традиції та новації у вищій архітектурно-художній освіті". Вип. 2. X., 2013. С. 7-12.
2. Баранівський В. Філософсько-світоглядні особливості творчості Б. Гмирі // Електронне наукове фахове видання "Українознавство". URL: [http://archive.ndiuv.org.ua/fulltext.html?id=352].
3. Бібо Дж. Словесно-літературні основи оперної поезики доби романтизму // Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за фахом 17.00.03 "Музичне мистецтво". Одеська державна музична академія імені А. В. Нежданової. Одеса, 2011.
4. Говорухина Н. К 95-літтю Тамари Яковлевны Веске // Часопис Харківського державного університету мистецтв ім. І. П. Котляревського "Акценти". X., 2009. С. 6-7.
5. Жлуктенко В. Гізела Ципола: "Я не чекатиму кращої влади, щоб знову співати" // День. 1998. №203. 23 жовт.
6. Іваницька Я. Гізела Ципола: "Я ніколи не співала примітивну музику" // День. 2009. 28 вересня.
7. Інтерв'ю Г. Данканич із народною артисткою СРСР та України Гізелою Циполою (с. Гать Березівського р-ну на Закарпатті, вересень 2011 року).
8. Кочіш М. У театрі Гізели Циполу морально знищували // Газета по-українськи. 2007. 25 жовтня.
9. Левінскі В. С. Вражаюча зустріч з Шостаковичем. // Wiesbaden Tagblatt. 1982. 29 квітня.
10. Рожок В. І. Диригентська інтерпретація опери "Катерина Ізмайлова" на київській сцені // Часопис НМАУ імені П. І. Чайковського. №3 (4), 2009. С. 12.
11. Сімеонов К. Співає Г. Ципола // К.: Музика, 1985. № 5. С. 6.
12. Туркевич В. Зірка на ім'я Гізела Ципола // День. 2009. № 45. 18 березня.
13. Ципола Гізела Альбертівна // Жінки України: біограф. енциклоп. слов. / Голов. ред. М. А. Орлик. К.: Фенікс, 2001. С. 486-487.
14. Ципола Гізела Альбертівна // Мистецтво України: біограф. довід. К.: Укр. енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1997. С. 624-625.
15. Шило А. Жіночі образи в оперних партіях Лариси Руденко: особливості інтерпретації // Зб. наук. праць магістрантів спеціальностей "Музичне мистецтво", "Образотворче мистецтво", "Дизайн" Інституту мистецтв Київського університету імені Б. Грінченка. К., 2017.
16. Шмелєва Н. И жизнь, и слезы, и любовь... // Бульвар Гордона. 2005. № 31. 22 ноябрь.
17. Zádor E. Módszertani elveim az énektanításban / Endre Zádor // Parlando. 1988 7 szám. júl-aug.

References

1. Babiy, O. (2013). "Fidelio" by L. van Beethoven and "Flying Dutchman" by R. Wagner in the interpretative version of V. Schroeder-Devrient. Kharkiv: Traditions and innovations in higher architectural-physical education: collection of scientific works of the Kharkiv State Academy of Design and Arts. Vol. 2 [in Ukrainian].
2. Baranivsky, V. (n. d.). Philosophic-ideological peculiarities of B. Hmyria's creativity. Electronic scientific specialized publication "Ukrainoznavstvo". URL: [http://archive.ndiuv.org.ua/fulltext.html?id=352] [in Ukrainian].
3. Bibo, J. (2011). The verbal-literary foundations of opera poetics of the age of Romanticism. The dissertation for the degree of the candidate of the PhD in Arts in specialty 17.00.03 "Musical art": Odessa State Musical Academy named after A. V. Nezhdanova [in Ukrainian].
4. Govorukhina, N. (2009). To the 95th anniversary of Tamara Yakovlevna Veske. Kharkiv: Accents [in Russian].
5. Zhluktenko, V. (1998). Gizela Tsipola: "I will not expect better power to sing again". Kyiv: Den' [in Ukrainian].
6. Ivanitska, Ya. (2009). Gizela Tsipola: "I have never sang primitive music". Kyiv: Den' [in Ukrainian].
7. Interview of H. Dankanych with people's artist of the USSR and Ukraine Gizela Tsipola (2011). Village Gaty of Berehove district, Transcarpathia [in Ukrainian].
8. Kochish, M. (2007). In the theater Gisela Tsipola was morally destroyed. Kyiv: Newspaper in Ukrainian [in Ukrainian].
9. Lewinsky, V. (1982). A spectacular meeting with Shostakovich. Wiesbadener Tagblatt [in German].
10. Rozhok, V. (2009). Conductor's interpretation of the opera "Katerina Izmailova" on the Kyiv stage. Kyiv: Scientific journal of NMAU named after P. I. Tchaikovsky. Vol. 3 [in Ukrainian].
11. Simeonov, K. (1985). G. Tsipola is singing. Kyiv: Muzy'ka [in Ukrainian].
12. Turkevych, V. (2009). Star with the name of Gizela Tsipola. Kyiv: Den' [in Ukrainian].
13. Tsipola Gizela Albertivna. Women of Ukraine: biographer. encyclopedia directory. Main editor M. A. Orlyk. (2001). Kyiv: Phoenix [in Ukrainian].
14. Tsipola Gizela Albertivna. The Art of Ukraine: biographer. reference book. (1997). Kyiv: Ukr. encyclopedia named after M. P. Bazhan [in Ukrainian].
15. Shilo, A. (2017). Womens images in opera parties by Larysa Rudenko: features of interpretation. Kyiv: Collection of scientific works of masters of specialties "Musical art", "Fine art", "Design" of the Institute of arts of the Kiev University named after B. Grinchenko [in Ukrainian].
16. Shmelyova, N. (2005). Life and tears and love. Boulevard Gordon. №31 [in Russian].
17. Zádor, E. (1988). Módszertani elveim az énektanításban. Parlando. [in Hungarian].